

ВЪЗМОЖНО ЛИ Е БЪДЕЩЕ НА УНСС КАТО ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ УНИВЕРСИТЕТ?

Пенчо Пенчев¹
e-mail: p.penchев@unwe.bg

Резюме

С помощта на две популярни концепции се търси отговор на въпроса за бъдещето на УНСС като изследователски университет. Установено е, че неблагоприятната външна среда не е причина за това университетът да не може да се категоризира като изследователски. Дълбоките причини са вътрешни. Те са заложени в дългата институционална история, която предопределя специфична организационна култура. В организационната култура на УНСС научните изследвания имат относително слаба тежест. Тази характерна черта има силна инерция и не може да се преодолее бързо. Бъдещето на УНСС като изследователски център в условията на динамични промени изисква постоянна, упорита и дълга работа, която трябва да внесе необходимите корекции.

Ключови думи: наука, университет, УНСС, зависимост от предходното развитие

JEL: A20, B41, I23

Въпросът в заглавието не е реторичен, не е и изследователски, т.е. емпиричен в чистата си форма. По тази причина настоящият текст е по-скоро научно есе, в което липсва набор от препоръки за конкретни реформи и политики. Отговорът се търси в по-обща форма, която се отнася до същностното разбиране и прилагане на научното дирене от страна на преподавателите в УНСС. Необходимо е и уточнението, че профилът на университета предполага фокус не само и единствено върху строго емпиричните науки, но и към такива, които не се вменят в строгата и ясна рамка на т. нар. „научен метод“. Към отговора на въпроса се подхожда с помощта на две теоретични концепции.

Първата е свързана с базовото разбиране на това що е наука. Необходима предпоставка за определянето на даден университет като изследователски университет е работещите в него да се занимават с наука, т.е. не просто да възпроизвеждат пред студентите концепции от други учени, а да ги запозна-

¹ Професор, доктор на науките, катедра „Политическа икономика“, Общикономически факултет, УНСС, ORCID: 0000-0001-7542-1625

ват със свои, да създават свои бази данни, да провеждат експерименти и т.н. Само по себе си определянето на това какво е наука е сериозен философски проблем. С оглед на поставения въпрос приемам, че в основата на научните изследвания стои любопитството към заобикалящия свят, удивлението, което поражда проблем или проблемна ситуация. Според Карл Попър именно това е началната точка в логиката и еволюцията на научната теория (Попър, 2005, с. 13-20). Наличието на любопитство, удивление и проблем все още не е цялостно обяснение за същността на науката, но без тях трудно може да се говори за поява и развитие на забележими научни изследвания и публикации.

Втората концепция е позната като „зависимост от предходното развитие“, или *path dependence*. Тя е представена убедително в икономическата наука от нобеловия лауреат Дъглас Норт (North, 1990). Частта от концепцията, която е приложима за отговора на въпроса се състои в това, че различните организации се създават в рамките на определени правила и се възползват от тях. Те натрупват опит и знание и ако им се наложи отвън някаква промяна често и успешно се противопоставят. Ако разходите по осъществяването на промяната (транзакционни разходи), измерени не в пари, а във време, усилия, идеи, интересни и стойностни научни публикации и т.н. са прекалено високи, то организацията се съпротивлява срещу промяната. Често менталните модели на мнозинството от хората, които работят в подобна организация също могат да са спирачка за осъществяването на промяна. Всички тези сили са формирани в хода на развитието на конкретната организация.

Обвързването на състоянието и бъдещето на научноизследователската дейност в УНСС с теоретичната концепция на Дъглас Норт изглежда на пръв поглед твърде абстрактно. Тя обаче вероятно най-цялостно може да допринесе за отговора на поставения в заглавието въпрос. Един от студентите на Дъглас Норт – проф. М. Мънгър, разказва, че след удостояването с Нобеловата награда Д. Норт често е канен в Латинска Америка и в Централна Европа и там често е питан от местните „От какво се нуждаем, за да постигнем икономическо развитие?“. Отговорът на Нобеловия лауреат е „Всичко, от което се нуждаете е различна история“ (Munger, 2016). В историята на УНСС е значимата част от отговора защо към момента университетът не е изследователски и какво трябва да се направи, за да се превърне в такъв.

Въпросът в заглавието наистина предполага на първо място да се установи защо УНСС, въпреки усилията, не успява да докаже на държавната власт, а и на обществеността, че е изследователски университет? Краткият, болезнен и честен отговор на подвъпроса е – не успява, защото не е. Поставените формални критерии не се покриват от страна на УНСС, защото нещо заложено дълбоко в същността на университета пречи.

Подобна формулировка изглежда само на пръв поглед изненадваща и болезнена. УНСС не е изследователски университет не защото не може да изпълни критериите, изработени от страна на държавата, а защото дълбоко в културата на организацията липсва нещо, което предстои да се установи в изложението. Болезнената формулировка е необходима. Тя би трябвало да служи само за начало на някаква терапия и затова не е достатъчна.

Отговорът в някаква степен е шокос и сам по себе си не може да допринесе за осъществяване на евентуална промяна, за превръщането на УНСС в източник на задълбочени научни публикации, с видимо и измеримо място в европейските и в световните научни дискусии. Той предизвиква автоматично отхвърляне понеже е негативен и противоречи на агиографската представа за УНСС като място, в което, поне на национално ниво, преподават най-добрите, учили са и учат най-добрите представители на бизнеса, на политическия и обществен елит. С категоричността си подобен отговор е и несправедлив към онези представители на академичния състав на УНСС, които искрено, в продължение на десетилетия, са полагали и продължават да полагат усилия за превръщането на университета във важно звено за развитие на смислени икономически изследвания.

По тази причина е важно спокойно и внимателно да се установи какво пречи на УНСС да стане изследователски университет. На първо място е добре да се обърне внимание върху външната среда и нейното влияние върху УНСС с оглед превръщането му в истински изследователски университет.

Инициативата за създаване на изследователски университети идва отвън, тя не е резултат от автентично вътрешно за университета развитие. В известна степен тази външна инициатива е имитативна и изненадваща. Тя противоречи на исторически утвърдилата се през втората половина на 20-ти век традиция в България голямата част от научните изследвания да се осъществяват от учени в Българската академия на науките. Създадените там институти и работещите в тях нямат или имат съвсем ограничени преподавателски функции, т.е. те не обучават, а изследват. Университетите и другите висши училища от друга страна, се занимават предимно с преподаване. Подобно разделение на труда е факт, макар и никога то да не е било пречка за развитие на научни изследвания и направления в университетите. То все пак има известен инерционен ефект десетилетия след като е възникнало. Създаването на изследователски университети по инициатива на държавата променя утвърдени нагласи и става популярно в университетските общности по-скоро заради финансирането, с което е свързано.

Методиката за външната оценка, с която държавните структури преценяват кои и колко университета в страната са изследователски се въведе през 2021 г. Тя предизвиква много вълнения, пороци амбиции, завист и конкурен-

ция между отделните висши училища в България. В голямата си част тези страсти бяха предизвикани от факта, че придобиването на статут на изследователски университет води до възможности за значително публично финансиране на различни проекти, публикации, центрове, лаборатории и т.н., т.е. за академичната общност стана ясно, че етикетът „изследователски“ не е просто почетен медал, а носи със себе си и пари. А дори за студент от първи курс по икономика е ясно, че системата от стимули предопределя поведението и на индивидите и на организациите. От тук придобиха важност и критериите, на които трябва да отговарят университетите, за да станат изследователски.

Съществен проблем на външната среда е това, че критериите се променят в ход с явната тенденция те да стават по-трудни за достигане. Държавните критерии всъщност са движеща се, а не статична, мишена. Вторият важен фактор, който трябва да се отбележи е, че изследователският потенциал на отделните университети, дори взети като брой на заети в тях докторанти, асистенти и хабилитиран състав също не е поне приблизително еднакъв и от тази гледна точка сравнението на университетите не е напълно адекватно. Има научни направления с огромна цитируемост на публикуваните статии, докато тези в социалните и особено в хуманитарните науки се цитират доста по-слабо. Тяхната значимост в обществото не се определя единствено от цитируемостта и не трябва да се пренебрегва.

Не на последно място – много от учените в университетите, дори и да имат желание да се развиват, да участват в значими международни конференции и проекти, да публикуват в авторитетни издания и т.н. се изправят пред една трудна за преодоляване бариера. Те нямат свободен достъп дори до пълнотекстови бази данни, т.е. не могат да четат свободно и без заплащане стари и нови статии, публикувани по съответната научна област или конкретна тема, във водещи световни издания. Значителни трудности се срещат около участието в най-сериозите научни конференции и други събития, на които участват водещи световни учени, където присъстват редактори и рецензенти в добри научни издания. Няма как да си част от международния пазар на идеи, ако не знаеш какви са водещите хипотези, основните дискусии и т.н.

Проблемите на външната среда са безспорни, но те едва ли са решаващи. Наличието на други изследователски университети показва, че критериите не са недостижими. Другите изследователски университети не са с профил като този на УНСС, но въпреки това и те си имат своите слаби страни, които с време и дългосрочни усилия са преодолявани. Вътрешноуниверситетското оправдание с враждебна или с неадекватна външна среда, променящи се критерии и др. подобни е напълно разбираемо. В оценяването на универси-

тетите има недостатъци и (навярно) някаква преднамереност, но липсата на даден университет в списъка с изследователските може да се тълкува и като отрицателна обществена оценка за научните достойнства на много хора, пред чиито имена стои доктор, доцент, професор... Недоволството от държавните критерии наподобява позицията на лисицата от известната басня на Езоп, която след като не могла да стигне до гроздето си тръгва с думите, че то и без това е кисело.

Решаващо значение за това УНСС да не е изследователски университет по-скоро имат причините от вътрешно естество, т.е. такива, които са свързани с характеристики на цялостната академична култура на организацията.

Поставянето на въпроса защо УНСС не успява да стане изследователски университет и възможностите за изследователско бъдеще в призмата на философията (виж концепцията на Карл Поппър в началото) позволява да се установят неочаквани нюанси на отговора. В продължение на много години философията в УНСС е избираема учебна дисциплина, която се изучава в първи курс. (Не)изучаването на философия от студентите, макар и косвено, отразява липсата на особен интерес към научноизследователската работа от страна на преподавателите. Положението на философията издава пренебрежение, неразбиране и подценяване на необходимостта да се вниква в дълбочина в определени проблеми, да се мисли абстрактно, да се приеме несигурността на знанията, необходимостта от цивилизовани дискусии и т.н. Пренебрежението не е резултат от дейността на един или друг ректор, не е функция от състава на един или друг колективен ръководен орган на УНСС, то изглежда по-скоро като органична част от институционалната култура.

От казаното не може да се направи прекият и елементарен извод, че понеже не се учи Философия като задължителна учебна дисциплина УНСС не е изследователски университет. Отношението към Философията не е причина, а е симптом, т.е. дори евентуалното превръщане на Философията в задължителна дисциплина няма да доведе до драстична промяна в ниския статус на науката в УНСС. Освен Философията, през последните години в УНСС може да се открие настъпление и ограничаване на преподаването на учебни дисциплини като Стопанска история, История на икономическите теории и други сходни на тях.

Теорията, стремежът за базово разбиране на света и стопанството видимо отстъпват мястото си на уж прагматичния бизнес подход – преподаването да отговори на търсенето от страна на студентите и обществото. Пълното приемане на този подход е принципно погрешно от обществена гледна точка. В него има неразбиране за това как се появяват и как въздействат новите идеи. Търсенето на академични статии и в световен план не е особено голямо. Проучване, цитирано от П. Сингър, сочи че средно десет души прочитат

пълния текст на статия в рецензирано научно списание (Сингър, 2026, с. 10). Слабото търсене на академични статии не означава, че е обществено приемливо те да не се „произвеждат“. Преди появата на нещо ново за него често няма никакво търсене, защото то е неизвестно, не съществува. Внущението, че единствено търсенето има значение не е вярно. С подобен подход се омаломощават и практически се унищожават академични структури, които при подходящи условия могат да генерират академични публикации и/или да допринесат за подготовката на бъдещи изследователи.

Цялостното отношение към теоретичните науки и изследователски полета подсказва липса на любопитство, липса на удивление пред някакви конкретни проблемни ситуации, които да насърчат определен преподавател или докторант да фокусира изследователските си усилия към тях. В УНСС се провеждат множество научни конференции, на които участват и преподаватели от други висши училища. Присъствието на тях е често церемониално, а съществената и добре посетената част от конференциите е просто ритуализирана форма на взаимна възхвала от страна на участници с различен ранг. Голяма част от изнесените там доклади имат практически нулево значение от гледна точка на науката – те не се цитират, не прерастват в статии, не предизвикват смислени дискусии и т.н. Има случаи, преди да се наложи практиката за онлайн или за електронни публикации, в които отделни участници в конференциите дори не си правеха труда да получат сборниците с публикувани доклади. Подобно поведение от страна на участниците в научни форуми не е българско изключение или характеристика само на УНСС. То е по-скоро показателно за оценката, която учените от областта на социалните науки дават на собствените си „творби“ или на писанията от страна на колегите им. И тя не е никак висока, а основният педагогически и изследователски профил на УНСС е ориентиран именно към социалните науки.

В сходен аспект може да се разгледа и положението на учебната дисциплина „Научна етика“, която се въведе по държавна инициатива. Тя има потенциал да внесе корекции в академичната култура, но много често не се преподава от хора със специализирано философско образование или от такива, които познават в дълбочина съответната научна област. Липсва представяне на начините, по които се осъществява едно истинско научно изследване, фундаменталните и второстепенни етични проблеми, пред които се изправят изследователи и читатели на академична литература. Въпреки усилията за ограничаване на неправомерното ползване на чужди идеи и публикации, относително ниско остава уважението към чуждата интелектуална собственост, а формалното преподаване на научна етика не допринася за преодоляване на този недъг.

Думите на Дъглас Норт за необходимостта от друга история правят необходимо и беглото представяне на трудния път на икономическата наука в България и в УНСС². В исторически план икономическата наука има относително слаби традиции в България. Причините за това са обективни и са свързани с дългата изолация на българите от световните пазари и интелектуални постижения в условията на османското владичество. До Освобождението на страната през 1879 г. българската интелигенция е крайно ограничена прослойка, която обхваща съвсем малка част от населението и която работи в „една почти тотално неграмотна среда“ (Генчев, 1991, с. 118). Когато през 1886 г. Стоян Пранчов издава първия оригинален учебник по Политическа икономия, той установява, че за някои от икономическите термини няма аналог в българския език и се принуждава да побългарява и да обяснява значението им за читателите си (Пранчов, 1886). Затова и след създаването на Свободния университет през 1920 г. една от основните задачи на тогавашните преподаватели там все още е по-скоро педагогическа и организационна.

Българското общество и в частност хората, ангажирани с икономически и социални науки, продължават да наваксват изоставането си спрямо световните образователни и научни стандарти. Голяма част от преподавателите в Свободния университет са много добре образовани, но те не са само учени и преподаватели в един университет. Те са едновременно преподаватели и в Софийския университет, много често са ангажирани с политическа дейност или в администрацията и по тези причини не правят забележими приноси в развитието на световната икономическа мисъл. Ролята им по-скоро е в трансфера, популяризирането и практическото приложение на теоретически концепции, които са част от тогавашната наука (20-те и 30-те години на 20-ти век).

Белези за превръщането на Свободния университет (Държавно висше училище за финансови и административни науки – ДВУФАН – от 1938 г.) във важно научно звено се открояват постепенно след 1920 г. На първо място преподавателите там поддържат връзки и познават публикациите на водещи световни икономисти. Например в архива на Константин Бобчев, който е преподавал в Свободния университет, има запазена негова кореспонденция с Лудвиг фон Мизес. Концепциите, които Бобчев разработва се отличават от тези на представителя на австрийската школа, но е важно, че българският учен вече е (макар и периферна) част от световния пазар на идеи. Преди да стане редовен доцент в ДВУФАН Асен Христофоров завършва London

² Цялостната история на УНСС включва създаването му като Свободен университет, трансформацията в ДВУФАН, след това и във ВИИ „Карл Маркс“.

School of Economics, където слуша лекции на водещи икономисти, сред които и бъдещия Нобелов лауреат Фридрих Хайек.

Наред с това обаче би следвало да се отбележи, че дълбоко в корените на днешния УНСС стои и една не съвсем научна и изследователска характеристика. При опитите за трансформиране на Свободния университет през 30-те години на 20-ти век се изтъква, че образованието, което получават неговите студенти е предимно практическо (с известни условности това може да се свърже с днешното представяне на УНСС като бизнес университет). Критиците на Свободния университет обаче с право отбелязват, че това не е правилен подход, понеже дори и в най-практически ориентирани висши училища по света се преподава теоретична наука, че дори старото „занаятчийство днес черпи сили и се рационализира под влияние на теорията“³. Пренебрегването на теорията, за времето от което е цитираната статия, по същество означава пренебрегване на науката. Излиза, че част от учените, които работят в Свободния университет и след неговата трансформация в ДВУФАН сами по себе си са добри изследователи, но те не виждат в този университет научна и изследователска структура (каквато е Софийския университет).

През първите години след 9 септември 1944 г. настъпва драстичната промяна на политическата и икономическата система в България. Тя е съпроводена и с дълбока промяна в изследователската и преподавателската парадигма в областта на социалните науки. Налага се марксистки монопол, а повечето от учените, с чиито имена и публикации се свързва бавния преход на Свободния университет (и наследилия го ДВУФАН) като изследователски център са отстранени от научна дейност и изолирани. ДВУФАН е фактически ликвидирано като самостоятелно висше училище и става част от структурата на Софийския университет. Като негов наследник се появява през 1953 г. Висшия икономически институт „Карл Маркс“.

Икономическата мисъл и преподаване във ВИИ са доминирани изцяло от принципите на марксизма. Науката се връща бавно и трудно в публикациите на преподавателите от института, често е прекалено догматична, идеологизирана и схоластична. Все пак не трябва да се забравя, че доколкото в българската икономическа наука през периода на социализма е имало дебати, те са свързани с ВИИ.

В края на 60-те и началото на 70-те години на 20-ти век, покрай икономическите реформи, които се опитва да приложи управляващата БКП се

³ Виж: Академически вестник, бр. 3-4, 1 юни 1938 г., с. 2. Вестникът е орган на завършилите Висшето търговско училище във Варна и е сигурно, че написаното е пристрастно и едностранчиво. Подобен аргумент не е достатъчен да се отхвърли изцяло тезата на анонимния автор.

проучват възможностите за прилагане на пазарни механизми в рамките на съществуващата икономическа система и без промяна в най-съществената характеристика на социалистическото общество, а именно премахването на частната собственост върху средствата за производство. Тези реформаторски опити дават подтик и формират политическата среда, в която двама от най-изявените преподаватели на ВИИ „Карл Маркс“ – акад. Евгени Матеев и проф. Георги Петров влизат в интелектуална схватка. Е. Матеев е противник на пазарните реформи в социалистическото общество и се застъпва за усъвършенстване на плановите механизми, докато Г. Петров защитава необходимостта от преформатиране на българския социализъм приблизително по модела на тогавашна Югославия.

Този дебат прави чест на участниците, но трябва да се отбележи, че той не е резултат от естественото развитие на науката в института, а в голяма степен е провокиран от политическата власт, която има нужда от научно оправдание за едно или друго свое действие. Към края на социалистическия режим във ВИИ работи и В. Антонов, който е сред от най-интересните български теоретични икономисти от втората половина на 20-ти век (Penchev, 2026). Показателен за отношението към науката и оценката на В. Антонов от днешната академична общност в УНСС е фактът, че научната конференция, посветена на 70-годишнината от рождението на В. Антонов се проведе в Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през юни 2025 г.

Постиженията в областта на науката, отново се комбинират с не толкова светла страна от историята на ВИИ. Както през 30-те години, така и в годините на социализма се появяват констатации за това, че студентите в института не учат сериозно. На заседание на Факултетния съвет на Общикономически факултет (ОИФ) от края на 1973 г. проф. Аврамов констатира „В нашия институт най-лесно се следва“⁴. Малко по-рано, през 1967 г., отново на заседание на Факултетния съвет към същия факултет, известният стопански историк Любен Беров докладва за слабата езикова подготовка на чужденците, които се обучават в ОИФ⁵. В отделни проверки се констатира ходатайства за изпитване на студенти и други неправомерни действия от страна на преподаватели в института.

По времето на социализма в България, наред с преподавателите, които са и добри изследователи съществуват и други, чиито действия са далеч от науката. Сред някои от тях при подготовката на дисертации, статии и различни доклади твърде свободно са ползвани произведения, публикувани в Съветския съюз. В публикации на преподаватели, дори от 80-те години на

⁴ Държавен архив-София, ф. 1643, оп. 3, а.е. 6, л. 12.

⁵ Пак там, а.е. 1, л. 30-31.

20-ти век липсва научност. Класически вариант на схоластичния подход към анализа на пазара в българската икономическа мисъл от периода е статия на Жак Аройо, посветена на стоково-паричните отношения като фактор за икономическото развитие. В нея той отбелязва, че в българската икономическа мисъл е съществувал страх от използването на понятието пазар, което носи възможност за обвинения в ревизионизъм. Всъщност единствената отличителна черта на тази статия е, че в нея има цитирания само от тогавашния държавен и партиен глава на страната Т. Живков (Аройо, 1984).

В края на 20-ти век наченките на научност и изследователски подход за пореден път са прекъснати от смяната в политико-икономическата система. Голяма част от учебните дисциплини и публикациите по тях се оказват тежко идеологизирани и с основание отпадат от преподаването. При прехода от марксисткия идеен монопол към основите на модерната и плуралистична наука има много трудности. Обществената стойност на образованието, книгите, знанието, публикациите са подложени на тежки изпитания. Стремелът към лесно и бързо забогатяване, ангажиментите в политиката на преход към пазарна икономика са съпроводени с отпадане на етични задръжки. Понятието за чужда интелектуална собственост дълго остава чуждо и пренебрегвано в практиките на издаване и преподаване.

Екзогенният шок от промените засяга особено тежко УНСС понеже отраслово ориентираните специалности и учебни предмети се оказват неадекватни към пазарната икономика с частна собственост, а теоретично ориентираните дисциплини и науки са били силно идеологизирани. През първите години след 1989 г. преподаване и научни публикации трудно и бавно се ориентират в новата среда. Определено количество учебници, учебни помагала, че дори и монографии и други публикации с претенции за академичност бяха заимствани от западноевропейски или американски образци. В някои случаи заимстването става не директно, а опосредствано, през руски преводи и без особено да се държи на оригиналност, новост и т.н. През 90-те години на 20-ти век и вероятно в началото на 21-ви век, при недостатъчно задълбочени познания сред част от тогавашните преподаватели в УНСС, при липса на адекватни учебници и т.н. подобна практика е в някаква степен разбираема. Това не е обвинение в плагиатство, а по-скоро илюстрация на процес, който е нормален в условията на наваксващо развитие.

Личен спомен с подобен характер е един от бившите преподаватели в УНСС, който не ползваше английски или друг западен език, караше студентите от езикови гимназии да превеждат като курсова работа фундаментално произведение на Алфред Чандлър в бизнес историята. Преподаването на различните учебни дисциплини не изключва наличието на съвестни и искрено посветени на работата си професори, доценти и асистенти, на таки-

ва, които са в УНСС не заради титлата, не за да ползват университета като трамплин към политическа или административна кариера, не за задоволяване на дребни властови амбиции, а просто, защото преподаването и научните изследвания са част от същността им, смисъл на живота им.

Цялостното впечатление в обществото за качеството на обучението в УНСС обаче през първите години на 21-ви век не е никак високо. Слуховете за корупция при изпити са упорити и широко разпространени и усилията за тяхното опровергаване невинаги напълно успешни. Тези характеристики допълнително не позволяват да се установи траен и устойчив интерес към оригинални научни изследвания и публикации. Те все пак имат и противоположност. Установените свободни връзки с различни университети по света от друга страна благоприятстват за включването на преподаватели от УНСС в международни проекти и за първите автентични международни публикации.

Общата преценка за културата на УНСС като академична структура по-скоро клони към извода, че тя не е променена. Тя носи всички генетични белези на миналото, а те не сочат еднозначно към висока изследователска и публикационна активност. Очертава се и един неблагоприятен за науката модел на връзката университетска наука – господстваща политико-икономическа система. През определен период от време, по политически причини изследователските парадигми драстично се сменят, следва процес на наваксване и преди да се появят стойностни научни публикации идва поредната политическа промяна. Тук са и главните причини, прочетено през призмата на теоретичната концепция на Дъглас Норт, поради които университетът не е изследователски. Не е толкова важно дали ще се достигнат определени точки или не, по-важното е, че миналото има значение а то не може да се промени.

Въпросът от заглавието на есето обаче си остава без смислен отговор. Историята обяснява проблемите, неуспехите и характеристиките на днешния ден. Днешният и утрешният ден все някога ще станат история. Така погледнато отговорът на въпроса за евентуалното бъдеще на УНСС като изследователски университет може и да е положителен. Науката, преподаването, а вероятно и цялостната икономическа структура на страната ще се трансформират под влияние на изкуствения интелект. Неговото влияние е трудно да се предвиди дори с приблизителна точност, но несигурността е част от икономическите модели, а социалните и хуманитарните науки има какво да кажат в света на общуване предимно през екрани.

Напълно е възможно УНСС да има бъдеще на изследователски университет, независимо от невинаги добронамерената външна среда. За целта трябва внимателно да се премисли какво от миналото натежава прекалено много и какво помага за постигането на подобна цел, как да се ограничат

транзакционните разходи при трансформирането на УНСС. На първо място хабилитирани и нехабилитирани преподаватели трябва да бъдат убедени, че подобна стъпка не застрашава интересите им (независимо дали тези интереси са вербализирани или се проявяват в конкретни действия, спиращи истински изследователски реформи). Смяната на научната парадигма в УНСС през 20-ти век се е осъществявала в резултат и като следствие от дълбока политическа промяна. Надеждата за спокойно еволюционно развитие на обществото предполага постепенна смяна на поколенията с такива, които са повече склонни към научно-изследователска работа. Всяка дневна и утрешна стъпка в управлението на науката на университетско ниво, в подбора на кадри, които искат да „правят“ наука, в изграждането на модерна, дигитална изследователска инфраструктура, в допира и целенасоченото заимстване на добри изследователски практики от водещи университети и т.н. утре ще стане история и ще носи инерционен натиск за „повече“ наука, за повече изследователски проекти.

Добиването на изследователски характеристики може да стане, но бавно. Без грандомания, без очакване на бързи резултати, без броене на точки и мислене за науката като източник на преки парични печалби, без чудеса. Съвсем друг въпрос е дали преподаването и изследователската практика в УНСС ще имат необходимото време за бавна еволюция с оглед на несигурността и дълбоките промени, предизвикани от Изкуствения Интелект и неговото действие в духа на Шумпетеровото „творческо разрушение“.

Използвана литература

- Аройо, Ж. (1984). Стоково-паричните отношения – фактор на икономическото развитие. *Икономическа мисъл*, 1981, г. XXIX, кн. 1, с. 3-16. (Arroyo, J., 1984, Commodity-monetary Relations – a Factor of Economic Development. *Economic Thought*, 1981, у. XXIX, vol. 1, pp. 3-16).
- Генчев, Н. (1991). *Българска възрожденска интелигенция*. София: университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Genchev, N., 1991, *Bulgarian Revival Intelligentsia*. Sofia: University Publishing House “St. Kliment Ohridski”).
- Попър, К. (2005). *Целият живот е решаване на проблеми*. София: издателство „Калъс и Космополит“. (Popper, K., 2005, *All Life is Problem Solving*. Sofia: Publishing House “Callus and Cosmopolitan”).
- Пранчов, Ст. (1886). *Всемирна политическа икономия*. Първо собствено издание на съчинителя. Пловдив: Търговска печатница. (Pranchov, S., 1886, *World Political Economy*. First own edition of the author. Plovdiv: Commercial Printing House).

- Сингър, П. (2026). *Етика в реалния свят. Есета за значимите неща*. София: издателство Изток-Запад. (Singer, P., 2026, *Ethics in the Real World. 90 Essays on the Things that Matter*. Sofia: Publishing House Iztok-Zapad).
- Munger, M. (2016). Douglass C. North The Answer Is “Transactions Costs”. *The Independent Review*, Volume 21, Number 1, pp. 143-146.
- North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- Penchev, P.D. (2026). At the Periphery of Market Socialism: Market Concepts in Bulgaria. In J. Kovács, M. (Ed.). *Reforming Communism, Refusing Capitalism: The Rise and Fall of the Concept of “Socialist Market”* (pp. 25-48). New York London Dublin: Bloomsbury Academic. Retrieved May 14, 2026, from <http://dx.doi.org/10.5040/9798881887520.ch-001>

IS THE TRANSITION TO A RESEARCH UNIVERSITY ATTAINABLE FOR UNWE?

Prof. Pencho Penchev, DSc
Department of Political Economy
University of National and World Economy
e-mail: p.penchev@unwe.bg

Abstract

This study utilizes two basic conceptual frameworks to examine the future prospects of UNWE as a research university. The findings suggest that the unfavorable external environment is not the primary obstacle to achieving research university status. Instead, the fundamental causes are internal, rooted in a long institutional history that has shaped a distinct organizational culture. Within this culture, scientific research holds relatively limited significance—a feature characterized by strong inertia that resists rapid transformation. Establishing UNWE as a leading research center amidst dynamic global changes requires sustained, long-term strategic efforts to implement the necessary institutional shifts.

Keywords: research, university, UNWE, path dependence

JEL: A20, B41, I23